

Bernardeta Iwańska-Cieślik*

Inkunabuły w bibliotece kapituły katedralnej we Włocławku. Zarys problematyki

Początki księgozbioru katedralnego związane są z powstaniem biskupstwa (połowa XII wieku) i wybudowaniem pierwszej katedry we Włocławku. Kapłani, którzy odprawiali tam msze, musieli dysponować niezbędnymi księgami liturgicznymi, jednakże nic nie wiadomo na temat wielkości księgozbioru tej pierwszej świątyni włocławskiej. Najwcześniejsze wzmianki o zasobie liturgicznym i bibliotecznym pojawiają się dopiero w XV wieku. Z 1437 roku pochodzi informacja o procesie wytoczonym przez mieszkańców Włocławka w sprawie kradzieży antyfonarza z kościoła katedralnego przez malarza poznańskiego Augusta. Kolejna wzmianka z 1482 roku dotyczy konserwacji ksiąg prawniczych przez scholastyka Wojciecha z Książa¹.

* Dr Bernardeta Iwańska-Cieślik – adiunkt w Katedrze Informacji Naukowej i Bibliologii Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.

¹ *Acta Capitulum nec noniudiciorum ecclesiasticorum selecta*, vol. 2: *Acta iudiciorum ecclesiasticorum dioecesium gneznensis et poznaniensis (1403–1530)*, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1902, nr 318, s. 101; S. Chodyński, *Z dziejów diecezji włocławskiej. Liturgika*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” 1910, s. 85; ADW, Zespół Archiwum Kapituły Katedralnej we Włocławku, Dział II. Akta posiedzeń kapituły, 1 (215), k. 103. Zob. S. Chodyński, *Biblioteka kapituły włocławskiej*, uzup. S. Librowski, Włocławek 1949, s. 12. Do tej pory biblioteka kapituły włocławskiej nie doczekała się pełnego opracowania. Jedynie S. Chodyński (zm. 1919) opisał pokrótce dzieje tej książnicy. Jego pracy zarzuca się jednak chaotyczne prezentowanie informacji, brak zachowania chronologii oraz omówienia zasobu książkowego pod względem treściowym. Jednakże jest ona niezastąpioną pozycją przy opisywaniu dziejów kościelnych i kulturalnych

Pierwszy znany spis woluminów katedralnych został wykonany w 1516 roku, kiedy biskupem był Maciej Drzewicki (1513–1531). *Regestrum rerum pretiosarum Ecclesiae Cathedralis Vladislaviensis* zawierał wykaz cennych przedmiotów przechowywanych w katedrze. W dwóch działach – *Pontificalia* oraz *Missalia* – wymieniono 9 pozycji książkowych². Katalogi biblioteczne zaczęły powstawać wraz z przejęciem diecezji przez biskupa Hieronima Rozdrażewskiego (1581–1600), z inicjatywy którego sporządzono dwa katalogi w 1590 i 1594 roku. W sumie znanych jest 12 katalogów, z czego do naszych czasów dochowało się dziesięć. Prawie wszystkie przechowywane są w Archiwum Diecezjalnym we Włocławku, z wyjątkiem tego z 1745 roku, który znajduje się w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu³. Najobszerniejszy katalog został spisany przez alumna seminarium włocławskiego Wacława Piotrowskiego w 1890 roku i obejmuje 1121 pozycji druków z XV–XIX wieku⁴. Oddzielnych katalogów doczekały się rękopisy, natomiast inkunabuły zostały spisane zarówno przez ks. Stanisława Chodyńskiego w 1916 roku, jak i Kazimierza Piekarskiego w 1936 roku⁵.

Biblioteka przestała istnieć po drugiej wojnie światowej, kiedy wszystkie zachowane książki włączono do zbiorów biblioteki semi-

Włocławka, zob. Z. Różański, *Księgi liturgiczne Biblioteki Seminarium Duchownego we Włocławku. Studium liturgiczno-źródłoznawcze*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1981, t. 42, s. 72. Dodatkowo biblioteka zostaje wymieniona w: F. Radziszewski, *Wiadomość historyczno-statystyczna o znamienitych bibliotekach i archiwach publicznych i prywatnych*, Kraków 1875, s. 124; E. Chwalewik, *Zbiory polskie*, t. 2, Warszawa 1927, s. 515; S. Demby, *Biblioteki polskie*, „Nauka Polska” 1930, t. 12, s. 184–185.

² *Regestrum rerum pretiosarum Ecclesiae Cathedralis Vladislaviensis*, [w:] *Monumenta Historica Dioeceseos Vladislaviensis*, t. 10, Wladislaviae 1894, s. 19–34.

³ WR O, rkps I 5185; BN mf 28080.

⁴ ADW, Zespół Archiwum Kapituły Katedralnej we Włocławku, Dział I. Akta ogólne kapituły, 15 (549), *Katalog książek biblioteki kapitulnej z 1890 r.*

⁵ Archiwum Biblioteki Seminarium Duchownego we Włocławku: S. Chodyński, *Biblioteka kapituły włocławskiej. Inkunabuły i druki do roku 1550*, Włocławek 1916 (brak sygn.); P (sygn. III 674); Z warsztatu Kazimierza Piekarskiego. *Listy z lat 1936–1937*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, „Pamiętnik Literacki” 1979, t. 70, z. 1, s. 256–257.

naryjnej we Włocławku. W tejże księżnicy nadal przechowywanych jest ponad 650 druków, w tym 21 inkunabułów⁶ oraz 384 rękopisy pochodzące z XIV–XIX wieku, które w dwudziestoleciu międzywojennym należały do biblioteki kapituły włocławskiej⁷.

Niebywale cennym i godnym uwagi fragmentem księgozbioru kapitulnego są inkunabuły. Jak już wcześniej wspomniano, doczekał się on dwóch wykazów. Pierwszy został sporządzony przez S. Chodyńskiego i zawierał 149 numerowanych pozycji, a wśród nich niekompletne opisy bibliograficzne inkunabułów i druków wykonanych do 1550 roku. Spisu prawdopodobnie nie ukończono, na co wskazuje kolejny numer – 150, który nie został wypełniony. Z katalogu Chodyńskiego można wyodrębnić 141 pozycji z XV wieku w 112 woluminach. Natomiast spis wydawnictw XV- i XVI-wiecznych K. Piekarskiego jest ostatnią informacją na temat zasobności najstarszej księżnicy włocławskiej. Zawiera on opisy 355 inkunabułów. Numeracja pierwszych 149 opisów z tego wykazu pokrywa się z zestawieniem druków z XV i XVI wieku dokonany przez Chodyńskiego. Jedynie pozycja nr 148 nie została oznaczona jako kapitulna. Dodatkowo w spisie Piekarskiego pozycje nr 171, 208, 227 oraz 426 posiadały proveniencję biblioteki kapitulnej, a brakuje ich w pierwszym zestawieniu. Jest to kolejny dowód na to, że poprzedni spis nie został ukończony.

Tak duża różnica w obu spisach była spowodowana faktem, że ten drugi był prawdopodobnie odzwierciedleniem idei Chodyńskiego, który zamierzał z księżnicy kapitulnej utworzyć jednolity, historyczny księgozbiór składający się z cennych druków⁸. Wśród inkunabułów kapitulnych znalazły się pozycje ze skasowanych klasztorów, których

⁶ BSWł XV.F.647 (P 148), XV.F.900–903 (P 143), XV.F.1129–33 (P 157), XV.Q.105 b (P brak), XV.Q.202–203 (P 239), XV.Q.253–254 (P 248), XV.Q.295–297 (P 235), XV.Q.378 adl (P brak), XV.Q.482 (P 204), XV.Q.492 (P 221), XV.O.48–49 (P 336).

⁷ Dane na podstawie własnej kwerendy przeprowadzonej w magazynie starych druków oraz rękopisów BSWł.

⁸ Rozmowa z ks. K. Rulką – dyrektorem Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego we Włocławku z dnia 06.12.2004 r. (notatki w posiadaniu autorki).

zbiory po 1864 roku były zwożone do biblioteki seminaryjnej. Prześledzenie proveniencji wszystkich wymienionych przez Piekarskiego pozycji jest możliwe dzięki dokładności opisu w zestawieniu. Na liczbę 355 inkunabułów złożyło się 151 o proveniencji kapitulnej, które stanowią 42% wszystkich spisanych druków XV-wiecznych, 74 pozycje pochodzą od bernardynów z Warty, 45 z seminarium wrocławskiego, a wśród nich druki z księgozbiorów bernardynów z Koła, Warty i Kalisza oraz paulinów z Wieruszowa. Dodatkowo w spisie Piekarskiego znalazło się 10 inkunabułów po reformatach z Kalisza, 7 po bernardynach z Kazimierza, 5 po bernardynach spod Bodzenty-na oraz 2 po bernardynach ze Złoczewa⁹. Pozostałe inkunabuły były zaopatrzone w prywatne zapiski własnościowe lub nie były w żaden sposób oznaczone.

Zbiór tych druków został zniszczony w wyniku działań wojennych. Wszelkie straty wśród inkunabułów odnotowano w drugim tomie pracy *Inkunabuły w bibliotekach polskich*. Według tego katalogu, kapituła wrocławska utraciła 298 inkunabułów¹⁰. Z kolei w katalogach bibliotek polskich, które opublikowały zestawienia tych cennych druków, brakuje pozycji z proveniencjami z biblioteki kapitulnej¹¹.

⁹ Więcej na temat tych księgozbiorów zob. K. Rulka, *Księgozbiory historyczne w Bibliotece Seminarium Duchownego we Wrocławku*, „Kronika Diecezji Wrocławskiej”, t. 57, Wrocław 1992, s. 269–291.

¹⁰ IBP**. Jednakże nie jest to spis kompletny, ponieważ w zbiorze było 355 pozycji, a katalog centralny odnotowuje 298. Dodając do tego 21 prac zachowanych, nadal pozostaje luka w liczbie 34 inkunabułów. Z kolei na temat strat całej biblioteki kapituły wrocławskiej nie istnieje żadna miarodajna pozycja, zob. A. Lewak, *Polskie biblioteki naukowe zniszczone w 1939–1944*, „Kwartalnik Historyczny” 1939/1945, t. 53, z. 3–4, s. 687–699 (brak informacji o bibliotekach wrocławskich); *Straty bibliotek w czasie II wojny światowej w granicach Polski z 1945 roku. Wstępny raport o stanie wiedzy*, red. A. Mężyński, Warszawa 1994, s. 334 (w tab. nie zamieszczono danych na temat strat biblioteki kapitulnej we Wrocławku).

¹¹ Brak proveniencji kapitulnych w: *Katalog inkunabułów Biblioteki Miejskiej w Gdańsku*, oprac. H. Jędrzejowska, M. Pelczarowa, Gdańsk 1954; *Incunabula typographica Bibliothecae Jagiellonicae*, oprac. W. Wisłocki, Cracoviae 1900; *Katalog inkunabułów Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu*, cz. 1–2, oprac. B. Kocowski, Wrocław 1959–62; *Inkunabuły Biblioteki Kórnickiej*, oprac. J. Wiesiołowski, Wrocław 1968;

Poza tym tak duży zespół nie doczekał się do tej pory żadnego opracowania, jedynie Kazimierz Rulka w pracy *Inkunabuły w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku* ogólnie omówił cały ponadtysięczny zasób tych druków przechowywany w bibliotece seminarium włocławskiego¹².

Pomimo że w księgozbiorze seminaryjnym zachowało się jedynie 21 paleotypów, nie brakuje wśród nich pozycji unikatowych. Dzięki centralnemu zestawieniu inkunabułów z bibliotek polskich wiadomo, że 5 druków z księgozbioru kapitulnego należy do tej grupy. Szczególne znaczenie mają prace Joannesa Andreae (Aneks, poz. 4) oraz Antoniego Florenckiego (Aneks, poz. 5), które zachowały się jedynie we Włocławku. Natomiast *Repetitio capituli* Joannesa de Breitenbacha (Aneks, poz. 8) oraz inkunabuły autorstwa cesarzy: Fryderyka II (Aneks, poz. 9) i Fryderyka III (Aneks, poz. 10), poza książnicą seminaryjną, znajdują się jeszcze w bibliotekach krakowskich i wrocławskich. Pozostałe pozycje należą do dzieł popularnych i często pojawiających się w polskich librariach. Liczba egzemplarzy waha się między 7 a 20. Najbardziej powszechny druk XV-wieczny to *Statuta provincialia Gnesnensis* (Aneks, poz. 19) wydany na terenach niemieckich.

Informacje w poszczególnych katalogach biblioteki kapituły włocławskiej o inkunabułach nie są kompletne, ponieważ wielokrotnie osoby piszące te zestawienia nie posiadały umiejętności sporządza-

Inkunabuły Biblioteki Jagiellońskiej, oprac. A. Lewicka-Kamińska, Kraków 1962; *Katalog inkunabułów Biblioteki Zakładu im. Ossolińskich we Wrocławiu*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, Wrocław 1956 (4 poz. – bernardynów spod Bodzentyna); *Katalog starych druków Biblioteki Publicznej m.st. Warszawy*, oprac. A. Kawecka-Gryczowa, M. Spandowski, wyd. 2, Warszawa 2005; *Katalog inkunabułów Biblioteki Uniwersyteckiej w Poznaniu*, oprac. W. Wydra, Poznań 2002 (poz. 33 – biblioteka seminarium włocławskiego); *Katalog inkunabułów Wojewódzkiej i Miejskiej Biblioteki Publicznej w Bydgoszczy*, oprac. J. Ociepa, Bydgoszcz 1999; *Katalog inkunabułów Biblioteki Opactwa OO. Cystersów w Szczyrzycu*, kom. i oprac. J. M. Marszalska, Kraków 2002; *Katalog inkunabułów Biblioteki Wyższego Seminarium Duchownego w Tarnowie*, oprac. J. M. Marszalska, Tarnów 1997.

¹² K. Rulka, *Inkunabuły w Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku*, „Fides” 1996, nr 1–2, s. 58–65.

nia opisu bibliograficznego pierwszych druków. Jedynie w katalogach z lat 1827, 1840 oraz 1890 można wyodrębnić odpowiednio 33, 31 oraz 9 pozycji, ponieważ dopiero w tych spisach pojawia się szerszy opis książek biblioteki kapitulnej.

Imponującą liczbę 355 pozycji z zestawienia Kazimierza Piekarskiego wydrukowano w latach 1463–1500. Najwcześniejszy inkunabuł został wykonany przez Jana Mentelina, drukarza strasburskiego. Była to *Summa theologiae* św. Tomasza z Akwinu, wydana według centralnego katalogu inkunabułów jeszcze przed 1463 rokiem. Egzemplarz ten należał do któregoś z braci Chodyńskich, profesorów seminarium i członków kapituły wrocławskiej, lub został przez jednego z nich wypożyczony, ponieważ zaopatrzone go w pieczęć „X. Chodyński” z przełomu XIX i XX wieku¹³. Pozostałe pozycje wydano w latach 1470–1480 i jest ich w spisie 78, a najwięcej pochodzi z okresu 1481–1490 – 144 pozycje. Z kolei z lat 1491–1500 w zbiorze odnotowano 123 tytuły. Natomiast o dziewięciu wiadomo jedynie, że zostały wydrukowane przed rokiem 1501.

Kolejny ważny element to język, w którym wydano poszczególne druki. Ów zbiór był pod tym względem jednolity, ponieważ wszystkie wyszły w języku łacińskim. W XV wieku łacina była językiem komunikacji w kręgu nauki, prawa oraz Kościoła. Służyła rzeszy profesorów uniwersyteckich do pisania dysput polemicznych, teologicznych czy prawnych, magistrowie uczyli jej w szkołach średniowiecznych. Wszystkie teksty liturgiczne i inne teksty religijne Kościoła katolickiego jeszcze przez długi czas wydawano wyłącznie w języku łacińskim¹⁴. Nie dziwi więc fakt, że inkunabuły, które znajdowały się w okresie międzywojennym w bibliotece kapitulnej, były wydrukowane właśnie w tym języku.

¹³ P 441; IBP** 2189 (księgozbiór był sygnowany pieczęcią po śmierci S. Chodyńskiego. W zbiorze mogły się znaleźć książki wypożyczone z biblioteki seminarialnej bądź kapitulnej). Zob. K. Rulka, *Księgozbiór księży Chodyńskich w Bibliotece Seminarium Duchownego we Wrocławku*, „Studia Wrocławskie” 2000, t. 3, s. 418–438.

¹⁴ J. Szymański, *Pismo łacińskie i jego rola w kulturze*, Wrocław 1975.

Pod względem typograficznym był to księgozbiór o wiele bardziej urozmaicony. Inkunabuły pochodziły bowiem z 27 miast i z 85 oficyn. Najwięcej inkunabułów wytłoczono w drukarniach niemieckich – 196 pozycji. Na następnym miejscu uplasowały się drukarnie włoskie z 94 drukami, potem szwajcarskie (38), francuskie (8), niderlandzkie (7); jeden druk pochodził z oficyny krakowskiej – został wytłoczony prawdopodobnie przez Kaspra Straubego¹⁵.

Nie jest zaskoczeniem, że w XV wieku to właśnie inkunabuły z terenów niemieckich najliczniej występują w księgozbiorze kapitulnym, ponieważ po udoskonaleniu sztuki drukarskiej przez zastosowanie ruchomej czcionki umiejętność ta rozszerzyła się przede wszystkim na całe Cesarstwo Niemieckie, a następnie poza jego granice. „Czarna sztuka” najbardziej intensywnie rozwijała się w Norymberdze, Augsburgu oraz Ulm. W epoce inkunabułów na terenach niemieckich pracowało przynajmniej 1100 znanych z imienia drukarzy¹⁶. W zbiorze zestawionym przez K. Piekarskiego drukarstwo niemieckie jest reprezentowane przez 12 miast z 40 drukarniami.

Druki z oficyn niemieckich zostały wydrukowane przede wszystkim w Strasburgu. Wytłoczono tam 63 inkunabuły z 12 oficyn. Najliczniej reprezentowana jest oficyna Georgiusa Husnera (Jordani de Quedlinburg) – 15 pozycji. W zbiorach biblioteki seminaryjnej we Włocławku zachował się jego druk z kazaniami postnymi Jana Gritscha¹⁷. Czternaście kolejnych pozycji pochodzi z pracowni Martinusa Flacha. Natomiast oficynę Adolphusa Ruscha (Ruscher) odnotowano w przypadku 8 inkunabułów. Już od 1478 roku drukował on samodzielnie i wydawał prace religijne oraz humanistyczne. Jako pierwszy w Niemczech zastosował antykwę oraz tłoczył niespotykane nigdzie „R”, przez co uzyskał przydomek „drukarza dziwnego

¹⁵ P 140; IBP** 957.

¹⁶ W. Iwańczak, *Do granic wyobraźni. Norymberga jako centrum wiedzy geograficznej i kartograficznej w XV i XVI wieku*, Warszawa 2005, s. 61–62.

¹⁷ P 143 a; BSWł XV.F.900.

R”¹⁸. Kolejne trzy paleotypy z biblioteki kapitulnej wytłoczono czcionkami Jana Prüssa, dwa Jana Grüningera oraz Jana Mentelina. Drugi z wymienionych prowadził oficynę w Strasburgu w latach 1483–1530 i tłoczył dzieła teologiczne, liturgiczne, naukowe i literaturę popularną¹⁹.

Z Norymbergi pochodzą aż 52 druki. Najliczniejsza grupa inkunabułów została wytłoczona w oficynie Antoniego Kobergera (43), następnie Kaspra Hochfedera (2) oraz Konrada Zeningera i Georgiusa Stuchsa (po jednym druku)²⁰. Trzykrotnie nakładcą był Johann Sensenschmidt – pierwszy drukarz norymberski, który swoją działalność drukarską rozpoczął w 1470 roku. Jednakże to Antoni Koberger zasłużył na miano króla sztuki drukarskiej, a własną oficynę założył w 1471 roku. Pracownia drukarska umiejscowiona na Górze św. Idziego była wyposażona w 22 prasy i zatrudniała do 120 pracowników. Antoni Koberger wydawał prace prawnicze, historyczne, teologiczne oraz filozoficzne. Drukował do 1500 roku, a następnie skupił się na wydawaniu kolejnych pozycji, zlecając ich druk innym oficynom. Dodatkowo handlował książkami, a filie księgarskie posiadał w takich miastach, jak: Bazylea, Budapeszt, Kraków, Lyon, Mediolan, Paryż, Wenecja, Wiedeń i Wrocław²¹.

W mieście uniwersyteckim, jakim był Lipsk, dopiero w latach 80. XV wieku pojawiła się pierwsza drukarnia. W zbiorze inkunabułów kapitulnych miasto to reprezentowane jest przez 5 oficyn z 26 drukami. Należały one do Konrada Kachelofena (10 pozycji), Martinusa Landsberga (6), Wolfganga Stoeckla (5), Georgiusa Boettigera (4). Na następnym miejscu uplasowała się Kolonia wraz z 21 inkuna-

¹⁸ *Encyklopedia wiedzy o książce*, red. A. Birkenmajer, B. Kocowski, J. Trzynadlowski, Wrocław 1971, szp. 2116.

¹⁹ *Ibidem*, szp. 843.

²⁰ T. Pietras, *Produkcja katolickiej książki liturgicznej w Polsce od końca XV do połowy XVIII wieku*, rozdz. III: *Zagraniczne ośrodki produkcji polskiej książki liturgicznej*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1980, t. 41, s. 193–194 (Jerzy Stuchs wydrukował *Viaticum Vladislaviense* – brewiarz wrocławski w 1502 r., E 32, 422).

²¹ W. Iwańczak, *op. cit.*, s. 62.

bułami, która w 1465 roku jako pierwsze miasto akademickie otrzymała prasę. Z drukarstwem XV-wiecznym wiążą się takie nazwiska, jak: Henryk Quentell (9), Konrad Winter (2), Jan Koelhoff (2). Jako miejsce wydania pojawia się również Spira, skąd pochodzi 14 druków z dwóch oficyn. We Włocławku zachowały się 3 pierwodruki wytłoczone przez Piotra Dracha (2 sztuki) oraz przez Jana i Konrada Histów (1). Znaczącym miastem na mapie drukarstwa niemieckiego był również Augsburg (8), reprezentowany przez cztery drukarnie. Z kolei Moguncja, kolebka drukarstwa, występuje w adresie wydawniczym pięciokrotnie. W spisie zestawionym przez Piekarskiego za każdym razem drukarzem inkunabułu był uczeń i pracownik Jana Gutenberga – Piotr Schoeffer²².

Do druków z kręgu niemieckiego można byłoby zaliczyć te wytłoczone w Bazylei (38), która w XV wieku znajdowała się w formalnym związku z cesarstwem rzymskim. Jednakże w 1501 roku przystąpiła do Konfederacji Szwajcarskiej i z nią jest utożsamiana. Bazylea była silnym ośrodkiem uniwersyteckim słynącym z osiągnięć filologicznych, była miastem bogatym, położonym na styku głównych szlaków handlowych. Stwarzało to dogodną atmosferę dla wytwórców i odbiorców słowa drukowanego. Drukarnstwo było sławne dzięki takim nazwiskom, jak: Michael Wenssler, Jan Amerbach czy Jan Froben²³. W zasobie kapitulnym znajdowało się 38 inkunabułów z sześciu warsztatów drukarskich. Najwięcej pochodziło od Wensslera (12), następnie od Amerbacha (11) oraz po trzy inkunabuły od Frobena oraz Mikołaja Kesslerera. Wśród druków można wymienić druk *Biblia latina cum postillis Hugonis de Sancto Caro*, który wyszedł spod pras Jana Amerbacha i pochodzi z końca XV wieku²⁴. Z oficyn bazylejskich w księgozbiorze znalazły się jednak przede wszystkim teksty prawa kanonicznego i jego komentarze autorstwa Nicolausa de Tudeschisa (Panormitanus).

²² J. Pirożyński, *Johannes Gutenberg i początki ery druku*, Warszawa 2002, s. 81–83.

²³ M. Włodarski, *Dwa wieki kulturalnych i literackich powiązań polsko-bazylejskich 1433–1632*, Kraków 2001, s. 17.

²⁴ P 416; IBP** 484.

Pod względem liczby inkunabułów na drugim miejscu występuje drukarstwo włoskie, które reprezentowane jest przez 8 miast i 36 oficyn. Najczęściej spotykana jest Wenecja, gdzie wydrukowano 73 inkunabuły z 26 oficyn, następnie Siena (6), Mediolan (5), po trzy druki pochodzą z Rzymu i Bolonii, dwa z Pawii i po jednym z Brescii i Pizy. Do najbardziej znanych drukarzy weneckich, którzy tłoczyli w XV wieku, można zaliczyć: Andreasa Torresanusa (3), Nicolausa de Francofordia (4), Georgiusa Arrivabeneo (7), Franciszka Rennera (7), Bernardinusa Benaliusa (4), Baptistę de Tortisa (7), Rainaldusa Nimwegena (4), Nicolausa Jansena (3) oraz braci Joannesa i Georgiusa de Gregoriisów (1)²⁵. Pierwsza oficyna wenecka powstała w 1469 roku z inicjatywy Nicolausa Jansena oraz Jana ze Spiry – drukarzy z Nadrenii. Z tejże oficyny biblioteka kapitulna miała trzy inkunabuły, w tym dwa o treści biblijnej oraz jeden z zakresu prawa cywilnego.

Kolejne miasto włoskie to Siena – najwięcej inkunabułów pochodzi z tamtejszej oficyny Henryka de Haarlema (4). Następne to Mediolan, gdzie drukował między innymi Augustus Scinzenzeller, z którego oficyny w bibliotece kapitulnej przechowywano 4 inkunabuły. Później Rzym – miasto, w którym do końca XV wieku działało 40 drukarni prowadzonych przez drukarzy pochodzenia niemieckiego i włoskiego. W księżnicy kapitulnej znalazły się pojedyncze druki wytłoczone przez Euchariusza Silbera, Georga Laura oraz Stephana Planncka. Natomiast z miasta uniwersyteckiego, jakim była Bolonia, w spisie odnotowano trzy inkunabuły. Zostały one wytłoczone u Benedictusa Hectora oraz Ugona de Rugeriisa²⁶.

²⁵ Na temat drukarstwa włoskiego zob.: G. Fumagali, *Lexicon Typographicum Italiæ. Dictionaire géographique d'Italiæ*, Florence 1905; W. D. Orcutt, *The book in Italy during the fifteenth and sixteenth centuries*, London 1928, s. 52, 76; F. J. Norton, *Italian printers 1501–1520. An annotated list with an introduction*, London 1958, s. 136; H. F. Brown, *The Venetian printing press 1469–1800. An historical study based upon documents for the most part hitherto unpublished*, Amsterdam 1969, s. 2, passim.

²⁶ C. F. Bühler, *The university and the press in fifteenth-century Bologna*, Indiana 1958, s. 34, 45.

Nieliczne inkunabuły francuskie zostały wydrukowane przede wszystkim w Lyonie (8), mieście wspaniałych druków liturgicznych. W zbiorze włocławskim znalazła się słynna praca Awicenny *Canon*, którą wykonano przy współpracy Joannesa Trechsela oraz Joannesa Cleina (2). Z drukarni Trechsela pochodzą jeszcze 4 druki, w tym dwa zbiory kazań Leonarda de Utina²⁷. Wspomniane inkunabuły były zgodne z jego profilem wydawniczym, na który złożyły się dzieła teologiczne, homiletyczne oraz prace z zakresu medycyny²⁸.

Niderlandy są reprezentowane przez cztery oficyny działające w takich miastach, jak: Zwolle (2), Deventer (1), Louvian (1) oraz Antwerpia (1). Drukarzami byli odpowiednio: Piotr von Os (2), Ryszard Pafraet, Jan z Paderborn (Jan z Westfalii) oraz Maciej van der Goes.

W zbiorach kapituły włocławskiej był przechowywany jeden inkunabuł z polskiej oficyny. Jej właścicielem był Kasper Straube, wędrowny drukarz niemiecki, który w latach 1473–1477 wydrukował w Krakowie cztery pozycje. Z jego warsztatu pochodzi praca franciszkanina Franciszka z Platei (Plateanus, zm. 1460) *Opus restitutionum, usurarum et excommunicationum*, wydrukowana w 1475 roku, która pierwotnie należała do biblioteki kapitulnej²⁹.

Produkcja omówionych oficyn europejskich była bardzo zróżnicowana pod względem treściowym. Zawartość tematyczna inkunabułów włocławskich została przedstawiona w następującym schemacie: biblistyka, potem ojcowie i doktorzy Kościoła, traktaty teologiczne, które można zaliczyć do teologii dogmatycznej, teologii moralnej, teologii ascetycznej i mistycznej, następnie liturgika, kaznodziejstwo, prawo, historia, filozofia i na końcu pisma medyczne. W omawianym

²⁷ P 82, 83, 240 a, 240 b, 242 a, 242 b; IBP** 306, 2316, 1453.

²⁸ *Encyklopedia wiedzy o książce*, szp. 2378.

²⁹ P 140; J. Dyl, *Książki teologiczne polskich drukarni XV i XVI wieku*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1998, t. 69, s. 105; *Drukarze dawnej Polski*, t. 1: *Małopolska*, cz. 1: *Wiek XV–XVI*, Wrocław 1983, s. 219. W Bibliotece Seminarium Duchownego we Włocławku znajduje się egzemplarz tego dzieła (XV.F.663), lecz nie jest to pozycja z biblioteki kapituły włocławskiej.

zbiorze druków XV-wiecznych zdecydowaną większość stanowią prace z zakresu prawa kanonicznego oraz cywilnego (24%), następnie kaznodziejstwo (12%), traktaty z teologii dogmatycznej (11%), Biblia i komentarze do niej (8%), potem teologia moralna oraz liturgika (po 4%); na kolejnych miejscach znajdują się pisma ojców i doktorów Kościoła, ascetyka, filozofia oraz medycyna. Dodatkowo występują w tym zbiorze przykłady popularnej literatury średniowiecznej, np. *Ars bene moriendi*, oraz pisma szkolne, jak gramatyka czy nauka wiedzy chrześcijańskiej, związane ze schematem nauczania w ośrodkach kształcenia katedralnego lub parafialnego³⁰.

W katalogach biblioteki kapitulnej na pierwszym miejscu zawsze występowała literatura biblistyczna. W Kościele chrześcijańskim stała ona na czele wszelkich inwentarzy czy spisów bibliotecznych. Wśród druków XV-wiecznych zostało wynotowanych 13 wydań Biblii, w tym 5 bazylejskich, 3 strasburskie, 2 weneckie i po jednym ze Spiry i Norymbergi. Drukarzami tego tekstu byli między innymi: Antoni Koberger, Jan Amerbach oraz trzykrotnie Jan Froben. Edycje Biblii były niekiedy wydawane wraz z postyllami, których autorami byli Mikołaj de Lyra oraz Hugon de Sancto Caro³¹. W epoce inkunabułów wydawano również fragmenty Pisma Świętego, w przypadku biblioteki kapitulnej w jej zbiorach znalazło się jedynie *Psalterium* w edycji Antoniego Kobergera³².

Z ksiąg egzegetycznych można wymienić dwa egzemplarze strasburskiej pracy Jana z Genui (Joannes Balbus) *Summa grammaticalis velde notabilis quae Catholicon nominatur*³³. Dzieło ogłoszone przez autora w 1286 roku było encyklopedycznym podręcznikiem retoryki oraz egzegezy Pisma Świętego. W Polsce, często spotykany w bibliotekach kapitulnych, diecezjalnych i zakonnych, używany był

³⁰ K. Stopka, *Szkoły katedralne metropolii gnieźnieńskiej w średniowieczu. Studia nad kształceniem kleru polskiego w wiekach średnich*, Kraków 1994, s. 136–185.

³¹ P 158, 416; IBP** 484, 491.

³² P 206 b; IBP** 1947.

³³ P 89, 168; IBP** 311, 312.

do nauczania w szkołach katedralnych³⁴. Niezbędne przy korzystaniu z Biblii były konkordancje, które także znalazły się w spisie Piekarskiego, jak na przykład *Concordantiae Bibliorum* Konrada de Halberstadta (Spira 1495)³⁵. W czytaniu Pisma Świętego pomagał *Memmotrectus super bibliam* Jana Marchesinusa. W słowniku tym zostały wyjaśnione gramatycznie i etymologicznie trudniejsze słowa ze Starego i Nowego Testamentu oraz z brewiarza. Przed drugą wojną światową w księgozbiornie znajdowały się dwa egzemplarze weneckie tej pozycji z 1479 roku, które wcześniej należały do bernardynów z Warty³⁶.

Zazwyczaj w kolejnym dziale występują tylko *Sancti Patres*, a więc dzieła ojców Kościoła, jednakże zostaną tu również omówione prace doktorów Kościoła. Spośród autorów uznanych za ojców Kościoła należy na początku wymienić św. Augustyna (Augustin Aurelius, 354–430). W zbiorze kapituły włocławskiej znajdowało się tylko jedno, wydrukowane w XV wieku, dzieło biskupa Hippony, słynnego teologa i filozofa – *De Trinitate* (Strasburg, non post 1471)³⁷. Kolejny przedstawiciel tej grupy pisarzy to św. Hieronim (zm. 420), którego pisma egzegetyczne, listy oraz *Vitae sanctorum Patrum* (Norymberga 1478) weszły w skład zbioru inkunabułów³⁸. Dodatkowo należy wymienić Grzegorza Wielkiego, jak również Izydora z Sewilli (560–636), autora *Etymologiae*, dzieła będącego zestawieniem całej wiedzy teologicznej oraz świeckiej, które zapoczątkowało rozwój tych nauk w śre-

³⁴ J. Bazydło, *Jan z Genui*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 7, red. S. Wielgus, Lublin 1997, szp. 893; S. Wielgus, *Obca literatura biblijna w średniowiecznej Polsce*, Lublin 1990, s. 145–146.

³⁵ P 169; IBP** 754.

³⁶ P 357, 363; IBP** 1517; K. Podlaszewska, *Biblioteka klasztoru kanoników regularnych w Jasienicy koło Szczecina na przełomie XV/XVI wieku*, „Acta Universitatis Nicolai Copernici. Bibliologia” 1996, t. 1, s. 45; P. Błazewicz, *Z badań nad inkunabułami biblioteki kolegiackiej w Dobrym Mieście*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 2005, t. 83, s. 145.

³⁷ P 93 b; IBP** 284.

³⁸ P 13, 112, 440; IBP** 1177, 1180, 1189; F. Drączkowski, *Patrologia*, Pelplin 1999, s. 328–333.

dniowieczu. W zbiorze kapitulnym było jedno wydanie strasburskie z 1473 roku³⁹.

Pisma doktorów Kościoła, czyli osób posiadających następujące cechy: „wybitną kościelną uczoność (*doctrina orthodoxa eminens*), wielką świętość życia (*insignis sanctis vitae*) oraz wyraźną aprobatę ze strony Kościoła (*approbatio expressa*)”⁴⁰, reprezentuje św. Tomasz z Akwinu. Aż 15 prac tego autora zostało odnotowanych przez Piekarskiego, w tym najważniejsze i najbardziej kompletne jego dzieło – *Suma teologiczna* w wydaniach ze Strasburga, Esslingen i Bazylei⁴¹. Poza tą pozycją w zbiorach znalazły się te, które Tomasz z Akwinu pisał w związku z dysputami uniwersyteckimi, jak w przypadku dzieła *Quaestiones quodlibetales* wydrukowanego w Norymberdze przez jej pierwszego typografa Sensenschmidta w 1474 roku⁴².

Prace z zakresu teologii dogmatycznej reprezentuje przede wszystkim *Sententiarum libri IV* Piotra Lombarda (1095–1160) oraz jej komentarze, wyciągi i konkordancje. Kapituła miała w swoich zasobach dwa wydania najważniejszego dzieła Lombarda, z którego korzystano w nauczaniu na uniwersytetach paryskim, krakowskim i innych⁴³. Autorem komentarza pracy Lombarda był Jan Duns Szkot, teolog i filozof ze Szkocji (1266–1308), którego pracę *Quaestiones in IV libros Sententiarum* biblioteka posiadała w wydaniu norymberskim z 1481 roku⁴⁴. Również Tomasz ze Strasburga napisał dzieło *Scripta super quattuor libros Sententiarum*, które zostało wydane w Strasburgu w 1490 roku⁴⁵.

W dziale dotyczącym teologii dogmatycznej zawarto także wszelkie kompendia wiary służące do celów dydaktycznych. Należy tutaj

³⁹ P 93 a; IBP** 217.

⁴⁰ J. Czuj, *Patrologia*, Poznań 1953, s. 3.

⁴¹ P 73, 75, 76, 77, 100, 441; IBP** 2183, 2189, 2190.

⁴² P 72; IBP** 2175; W. Tatarkiewicz, *Historia filozofii*, t. 1: *Filozofia starożytna i średniowieczna*, Warszawa 1970, s. 261.

⁴³ P 129, 406 a; IBP** 1833, 1827; J. I. Saranyana, J. L. Illianes, *Historia teologii*, Kraków 1997, s. 74–78.

⁴⁴ P 101 a; IBP** 874.

⁴⁵ P 183; IBP** 2207.

wymienić pracę Alberta Wielkiego *Compendium theologiae veritatis* (Wenecja 1485)⁴⁶. W zbiorze inkunabułów znalazły się też inne jego dzieła, jak: *De modo opponendi et respondendi* (Kolonia ca 1493)⁴⁷, *De natura et immoralitate animae* (Norymberga 1493)⁴⁸ oraz *Secreta mulierum et virorum cum commento* (Lipsk ca 1492)⁴⁹.

Jednym z przedstawicieli jeszcze wtedy nierozwiniętej teologii moralnej był papież Grzegorz I Wielki (540–604) – autor pracy *Moralia sive Expositio in Job*, która była podręcznikiem moralności, asceptyki i mistyki oraz źródłem wiedzy o etycznym i psychologicznym aspekcie życia człowieka. W księgozbiorze kapitulnym przed drugą wojną światową występowało jej wydanie kolońskie prawdopodobnie z 1479 roku⁵⁰. Z kolei z prac Antoniego Florenckiego – wybitnego teologa włoskiego, mówcy i moralisty, w zbiorze kapitulnym znalazła się *Summa theologica* P. 1–4 (Norymberga 1478)⁵¹. Był to wielki traktat moralny, pisany na podstawie dzieł ojców Kościoła, scholastyków oraz postanowień soborowych. Zagadnienia moralne zostały przedstawione na tle historycznym Kościoła i cywilizacji XV-wiecznej. Inną pracą tego autora znajdującą się niegdyś w księgozbiorze kapitulnym były *Confessionale* wydawane w Wenecji, Spirze oraz w Strasburgu w latach 1481–1490 (12 pozycji). Średniowieczna teologia moralna to przede wszystkim kazuistyka⁵² niezbędna przy sprawowaniu sakramentu spo-

⁴⁶ P 358 b; BSWł XV.Q.135 adl; P 362 c; BSWł XV.Q. 227 adl.

⁴⁷ P 194 c; IBP** 38.

⁴⁸ P 208 g; IBP** 40.

⁴⁹ P 230 h; IBP** 62.

⁵⁰ P 53; IBP** 1052.

⁵¹ P 6–9; IBP** 173.

⁵² M. Rechowicz, *Początki i rozwój kultury scholastycznej (do końca XIV wieku)*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*, Lublin 1974, s. 60 (w ramach studiów teologicznych w trakcie nauki prawa na kursie retorycznym uwzględniano również kazuistykę); F. Greniuk, *Kazuistyka*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 8, szp. 1319–1320: „Kazuistyka – metoda uprawiania teologii moralnej, która na podstawie określonych zasad ogólnych zmierza do rozwiązania (oceny) rzeczywistych lub prawdopodobnych przypadków sumienia (*casus conscientiae*); w różnych znaczeniach termin kazuistyka stosowany jest również w prawie”.

wiedzi. W bogatej literaturze znalazła się popularna praca Angelusa de Clavasia *Summa angelica de casibus conscientiae* (Wenecja 1487)⁵³. Kolejna *Summa casibus conscientiae* była autorstwa Astesanusa (Bazylea 1479)⁵⁴ oraz Baptisty de Salisa (Wenecja 1495)⁵⁵.

Teologia ascetyczna i mistyczna to przede wszystkim pisma Jana Gersona, teologa, kaznodziei oraz mistyka, który był również kancle-rzem Uniwersytetu Paryskiego. W zestawieniu Piekarskiego występują inkunabuły o następujących tytułach: *Opera* (Strasburg 1494), *De cognitione castitatis* (Kolonia ca 1472) oraz *De pollutione nocturna* (Kolonia 1470)⁵⁶. Bardzo popularną, wręcz użytkową pracą Gersona było dzieło *De imitatione Christi*, którego autorstwo przypisywano również Tomaszowi à Kempisowi⁵⁷. W spisie zostało ono odnotowane aż 5 razy⁵⁸. Jednakże żaden z egzemplarzy nie znajdował się pierwotnie w bibliotece kapitulnej. Wszystkie trafiły tam prawdopodobnie w drugiej połowie XIX wieku.

W spisie inkunabułów liturgika zaznaczyła się tylko jednym msza-łem z XV wieku, jednakże brak bliższych szczegółów o wydawcy czy miejscu wydania. Diecezje polskie, które miały wydrukowane własne mszały przed rokiem 1501, to: gnieźnieńska z krakowską, krakowska, wrocławska, poznańska, wileńska i warmińska⁵⁹. Nie wiadomo, o który mszał chodzi, możliwe, że o ten pochodzący z diecezji krakowskiej. W tym czasie kapituła katedralna współpracowała z Akademią Krakowską, a szkoła przykatedralna była kolonią uniwersytetu⁶⁰. Być

⁵³ P 210; IBP** 132.

⁵⁴ P 96; IBP** 244.

⁵⁵ P 274, 352, 353, 355; IBP** 334.

⁵⁶ P 263 c, 263 d, 407; IBP** 990, 992, 999.

⁵⁷ A. Sulikowski, „Naśladowanie Chrystusa” jako książka użytkowa, „Znak” 1998, nr 10, s. 131–140.

⁵⁸ P 359 d (BSWł XV.Q.328 adl), 362 b (BSWł XV.Q.228 adl), 225 c, 360 a (BSWł XV.Q.147), 249 b; IBP** 1296, 1294.

⁵⁹ W. Schenk, *Z dziejów liturgii w Polsce*, [w:] *Księga tysiąclecia katolicyzmu w Polsce*, cz. 1, Lublin 1969, s. 146–147.

⁶⁰ S. Chodyński, *Szkoła katedralna wrocławska*, Włocławek 1900, s. 21.

może, że tą drogą dostał się on do Włocławka. Natomiast z teorią duszpasterstwa wiążą się średniowieczne tłumaczenia mszy, a wśród nich jedna z ważniejszych pozycji – *Expositio mysterium missae* cystersa Baltazara de Porta – zm. 1495 r. (Lipsk 1494)⁶¹. Pismo to zaraz po opuszczeniu drukarni znalazło się w obiegu zarówno w całej Europie, jak i w Polsce⁶². Poza tym zbiór inkunabułów obfituje w liczne podręczniki pomocne w sprawowaniu liturgii. Ważną pracą, obecną w każdym księgozbiórze kościelnym i klasztornym, było dzieło Wilhelma Duranda *Rationale divinorum officiorum* (Strasburg 1486)⁶³, stanowiące kompendium obrzędów liturgicznych. Również *Manipulus curatorum* Gwidona z Montrocher (zm. 1033/34) stanowiło swoisty podręcznik pastoralny objaśniający obowiązki kapłanów przy sprawowaniu sakramentów oraz historię i obrządki mszy. W zbiorze kapitulnym znajdowało się wydanie strasburskie z 1487 roku, które wcześniej należało do bernardynów z Warty⁶⁴. Kolejnym autorem tego typu pracy był Henryk z Hesji (1325–1397). Napisał on dzieło *Secreta Sacerdotum* (Augsburg 1498), w którym zostały zawarte opisy ceremonii mszalnych⁶⁵. W spisie znalazło się 5 wydań podręcznika liturgicznego polskiego autora Mikołaja de Błonie pt. *Tractatus sacerdotalis de sacramentis* z lat 1486–1490. Drukowali je typografowie z Bazylei i Strasburga (M. Wenssler, M. Flach)⁶⁶.

W katedrze włocławskiej istniało specjalne stanowisko przeznaczone dla kaznodziei katedralnego. Pełnił on odpowiedzialną funkcję, musiał więc odznaczać się nie tylko umiejętnościami oratorskimi, ale również posiadać rozległą wiedzę teologiczną. W czasie pełnienia

⁶¹ P 196 b; IBP** 322.

⁶² M. T. Zahajkiewicz, *Teoria duszpasterstwa*, [w:] *Dzieje teologii katolickiej w Polsce*, t. 1: *Średniowiecze*, s. 217.

⁶³ P 403; IBP** 890.

⁶⁴ P 375; IBP** 1090; K. Klauza, *Gwidon z Montrocher*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 6, szp. 430.

⁶⁵ P 365 f; IBP** 1132.

⁶⁶ P 198 a (BSWł XV.Q.327 adl), 225 a, 227 b, 254 a (BSWł XV.Q.362 adl), 391 d; IBP** 1658.

swoich obowiązków był wykorzystywany do obrony wiary przed herezjami husyckimi i luterańskimi. Wśród osób sprawujących tę funkcję byli również kanonicy: Łukasz z Uniejowa oraz Maciej Sysiński. Od 1623 roku zostali oni zastąpieni przez przybyłych do miasta reformatów, którzy byli kaznodziejami katedralnymi do początków XIX wieku. Do roku 1866 funkcję tę sprawowali wikariusze katedralni⁶⁷. W związku z tym nie dziwi duży zasób literatury kaznodziejskiej. Nawet wśród inkunabułów jest ona reprezentowana przez liczne zbiory kazań niedzielnych, postnych oraz przeznaczonych na dni poświęcone świętym. Wśród autorów kazań na niedzielę całego roku znalazł się Antoni de Bitonto, który napisał *Sermones dominicales per totum annum* (Wenecja 1492)⁶⁸. Pozostali twórcy piszący kazania na niedziele całego roku to: Leonard de Utino, Meffreth, Oswald de Lasco, Jan Nider oraz dwaj polscy autorzy: Marcin Polak i Mikołaj de Błonie.

Kolejną grupę stanowią kazania na czas wielkiego postu. Dość licznie występują prace kaznodziei XV-wiecznego Jana Gritscha, którego zbiór *Quadragesimale* jest obecny w spisie w trzech wydaniach: z Reutlingen, Norymbergi i Strasburga⁶⁹. Inni autorzy kazań postnych to Jan de Aquila oraz Piotr de Palude, którego dorobek kaznodziejski w bibliotece kapitulnej wynosił 12 pozycji, między innymi: *Sermones Thesauri novi quadragesimales*, *Sermones Thesauri novi de tempore* oraz *Sermones Thesauri novi de sanctis*⁷⁰.

Trzecią grupę kazań, ważną i równie liczną, stanowiły kazania na uroczystości świętych. Należy tutaj zaprezentować takie prace, jak: *Sermones de tempore et de sanctis* autorstwa Pseudo-Bonaventury (Zwolle 1479)⁷¹ oraz *Sermones de laudibus sanctorum* Roberta Caraccio-

⁶⁷ S. Chodyński, *Z dziejów kaznodziejstwa naszego*, „Kronika Diecezji Kujawsko-Kaliskiej” 1911, s. 306–308.

⁶⁸ P 336 a; BSWł XV.O.48 adl.

⁶⁹ P 142, 143 a (BSWł XV.F.900/1), 432; IBP** 1076, 1078.

⁷⁰ P 131 a, 131 b, 161, 162, 166, 175 a, 175 b, 176, 184 a, 184 b, 383, 390, 391 b; IBP** 1835, 1838, 1839, 1850, 1852, 1853, 1858, 1840.

⁷¹ P 396 a; IBP** 541.

lusa (Spira 1490)⁷². Inne prace kaznodziejskie tego autora znajdujące się dawniej w księgozbiornym to: *Sermones quadragesimales de peccatis* (Strasburg 1490) i *Sermonarium de poenitentia per adventu et quadragesimam* (Wenecja 1487). Pozostali twórcy kazań na msze w intencji świętych to: Jan de Verdena oraz wymienieni wcześniej Leonard de Utino i Oswald de Lasco.

Najważniejszy i najliczniejszy na przestrzeni wieków dział w bibliotece kapitulnej obejmował prawo kanoniczne i rzymskie. W XV wieku i później podstawą znajomości prawa kanonicznego był zespół *Corpus iuris canonici* składający się z sześciu ksiąg, włącznie z *Decretum Gratiani*, które w wykazie inkunabułów zostało odnotowane 7 razy. Praca ta była drukowana w Moguncji przez P. Schoeffera, w Bazylei przez M. Wensslera i J. Frobenę oraz w Wenecji⁷³. Kolejne w *Corpus iuris* były *Dekretały* Grzegorza IX, występujące w trzech egzemplarzach⁷⁴. W zbiorze włocławskim znajdowały się również dwa wydania *Liber sextus* Bonifacego VIII (Moguncja 1476, 1490)⁷⁵. Kolejny papież, z inicjatywy którego zebrano i usystematyzowano dekrety papieskie, to Klemens V. W kapitulniku znajdowały się jego *Constitutiones* (Wenecja 1490)⁷⁶ wchodzące w skład *Corpus iuris canonici*.

Wiek XIII to okres znakomitych prac naukowych z zakresu prawa kanonicznego. Sławni kanoniści pisali objaśnienia do *Dekretu Gracjana*, między innymi Gwidon z Baisio (1246/56–1313), wykładowca prawa kanonicznego w Bolonii. *Rosarium decretorum* to główne w jego dorobku naukowym dzieło komentujące pracę Gracjana⁷⁷. Także do *Dekretów* Grzegorza IX tworzone obszernie komentarze. Wśród pisarzy znalazł się Bernard de Botone z Parmy (zm. 1266) ze swoim dziełem

⁷² P 391 a; IBP** 640.

⁷³ P 26, 31, 32, 221 (BSWł XV.Q.492), 260, 381, 382; IBP** 1022, 1023, 1024, 1026, 1032, 1039.

⁷⁴ P 23, 24, 28; IBP** 1058, 1067, 1068.

⁷⁵ P 25; IBP** 549; P 27 a; IBP** 562.

⁷⁶ P 27 b; BSWł brak.

⁷⁷ P 14; IBP** 398; B. Zubert, Gwidon z Baisio, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 6, szp. 429–430.

Casus longi super quinque libros Decretalium, które w dwóch egzemplarzach znajdowało się pierwotnie w kapitulniku katedry wrocławskiej (Strasburg 1484)⁷⁸. Interpretacje tekstów prawa kanonicznego pisał również Joannes Andreae (1270–1348), autor dzieła *Novella super sexto Decretorum* (Wenecja 1491)⁷⁹. Kolejni komentatorzy, których prace znalazły się w księgozbiorze kapitulnym, to: Henryk z Suzy, zw. Hostiensis (1200–1271), Jan z Legnano (1320–1383) oraz Mikołaj de Tudeschis (zm. 1445). Natomiast autorem komentarza do zbioru dekretów Klemensa V był Franciszek de Zabarellis, który napisał *Lectura super Clementinas*. Praca została wydana w Wenecji w 1487 roku⁸⁰.

W dziale prawa kanonicznego nie mogło zabraknąć *Speculum iudicale* Wilhelma Duranda (1230–1296), w którym zostały opisane procedury sądowe w prawie kanonicznym⁸¹.

W epoce inkunabułów czołowym zbiorem prawa rzymskiego były teksty *Corpus iuris civilis*⁸². W księgozbiorze kapitulnym zostały odnotowane *Institutiones* (Moguncja 1475, Strasburg 1491), które były krótkim podręcznikiem prawa rzymskiego, a następnie *Novellae leges* (Moguncja 1477), dotyczące dalszej reformy prawa administracyjnego, spadkowego, rodzinnego oraz kościelnego. Dodatkowo w bibliotece znajdowały się: *Digestum vetus* (Wenecja ca 1478/1480, Norymberga 1482), *Infortiatum* (Wenecja 1488, 1496) oraz *Digestum novum* z drukarni Kobergera w Norymberdze⁸³. Teksty *Corpus iuris civilis* były wielokrotnie komentowane między innymi przez włoskich ju-

⁷⁸ P 126, 127; IBP** 437.

⁷⁹ P 36 a; IBP** 116.

⁸⁰ P 17; IBP** 2344.

⁸¹ P 12; IBP** 894; P 88, 89, 35; IBP** 900.

⁸² F. Wycisk, *Corpus iuris civilis*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 3, szp. 600–601 (są to zbiory prawa rzymskiego, które powstały w wyniku kodyfikacji przeprowadzonej przez Justyniana Wielkiego w latach 528–534. Na zespół *Corpus iuris civilis* składają się następujące pozycje: *Digesta seu pandecta*, *Institutiones*, *Codex repetitae praelectionis* oraz *Novellae leges*. Średniowieczny *Corpus iuris* zawierał: *Digestum vetus*, *Infortiatum*, *Digestum novum*, *Codex* oraz *Volumen*).

⁸³ P 5, 18, 36 b, 66, 67, 91, 117, 118; IBP** 765, 771, 774, 778, 781, 790, 795.

rystów, którzy prowadząc studia nad odrodzonym prawem rzymskim, stworzyli nowy kierunek mający na celu przystosowanie jego zasad do potrzeb współczesności.

Z dziedziny prawa świeckiego jest jeszcze praca Bulgarinusa de Bulgarinisa (1441–1497), jurysty ze Sieny, *Disputatio de testamentis* (Siena 1493)⁸⁴. Niestety nie zachowała się ona w zbiorach włocławskich. Również ze Sieny pochodził kolejny prawnik, Jan Baptista de Caccialupis, którego dwie prace: *De modo studendi et vita doctorum* (Bolonia 1493)⁸⁵ oraz *Tractatus de ludo* (Siena 1494)⁸⁶ znajdowały się kiedyś wśród ksiąg kapitulnych.

Z literatury świeckiej występują jeszcze dzieła z zakresu historii Kościoła. Księgozbiór kapitulny zawierał trzy egzemplarze pracy Jakuba de Voragine (1230–1293) *Legenda aurea*, która była zbiorem opowieści biblijnych oraz hagiograficznych, opisujących w stylu homiletycznym żywoty wielu świętych. Tym samym jest to praca zarówno historyczna, jak i kaznodziejska⁸⁷. Historia świecka była reprezentowana przez dwa egzemplarze *Gesta Romanorum* w wydaniu augsburskim (ca 1487) oraz norymberskim (1494)⁸⁸ i dodatkowo przez dwie pozycje autorów starożytnych: *Vitae illustrium virorum*⁸⁹ Plutarcha oraz *Vitae duodecim caesarum*⁹⁰ Swetoniusza.

Z autorów średniowiecznych nie można pominąć Hartmanna Schedla, którego praca *Liber chronicorum*⁹¹ przeszła do historii jako bardzo bogato ilustrowane dzieło, zawierające 1809 drzeworytów. Obecne było również *Speculum historiale* napisane przez francuskiego dominikanina Wincentego Bellovacensisa (z Beauvais). W księgozbio-

⁸⁴ P 103 e; IBP** 605.

⁸⁵ P 103 h; IBP** 616.

⁸⁶ P 103 n; IBP** 615.

⁸⁷ P 128, 226, 397; IBP** 1260, 1272, 1273.

⁸⁸ P 185 b, 206 a; IBP** 1003, 1006.

⁸⁹ P 99.

⁹⁰ P 122 a; IBP** 2124.

⁹¹ P 3; IBP** 2050.

rze kapitulnym dzieło to występowało w dwóch egzemplarzach pochodzących z drukarni Adolphusa Ruscha ze Strasburga⁹².

W dziale z dziełami filozoficznymi na uwagę zasługuje natomiast Arystoteles, którego prace zdominowały programy szkolnictwa średniowiecznego⁹³. Wśród inkunabułów kapitulnych można znaleźć jego *Opera* (Kolonia 1497)⁹⁴ oraz *Problemata* (Kolonia ca 1493)⁹⁵. Dodatkowo w dwudziestoleciu międzywojennym w bibliotece kapitulnej znajdowało się najslynniejsze dzieło filozoficzne w średniowieczu – *De consolatione philosophiae* Boecjusza (zm. 524), które pierwotnie nie należało do kapituły, lecz do reformatów z Kalisza (Strasburg 1491)⁹⁶. Średniowieczni autorzy polscy są reprezentowani przez Jana z Głogowa (1445–1507), wykładowcę na Akademii Krakowskiej, filozofa, astronoma oraz geografę. W zbiorze wrocławskim znajdowały się jego *Quaestiones super Posteriora analitica Aristotelis cum comento Johannis Versoris*, które zostały wykonane dla Jana Hallera przez drukarza lipskiego Wolfganga Stoeckla w 1499 roku⁹⁷.

Z zakresu medycyny biblioteka kapitulna posiadała jedynie pracę Awicenny (980–1037), wszechstronnego naukowca, filozofa i lekarza, którego *Kanon medyczny* był w obiegu jeszcze przez długi okres po jego napisaniu. W kapitulniku znajdował się egzemplarz wydany w Lyonie w 1498 roku⁹⁸.

Książka drukowana w XV wieku w sferze zdobnictwa korzystała nadal ze wzorców średniowiecznych. Przy bardziej ekskluzywnych pozycjach stosowano malarstwo miniaturowe. Marginesy wypełnia-

⁹² P 11, 443; IBP** 2300.

⁹³ K. Stopka, op. cit., s. 163 (w nauczaniu wykorzystywano pisma Arystotelesa: *Fizykę*, *Metafizykę*, *Politykę*, *O duszy*, jak również *Ekonomikę* i *Etykę*).

⁹⁴ P 174 a; BSWł XV.F.707a.

⁹⁵ P 272 b; IBP** 223.

⁹⁶ P 218; IBP** 509.

⁹⁷ P 244 a; IBP** 1011; J. Dyl, E. Gigilewicz, *Jan z Głogowa*, [w:] *Encyklopedia katolicka*, t. 7, szp. 894.

⁹⁸ P 82–83; IBP** 306; A. Mrozek, *Średniowieczna filozofia arabska*, Warszawa 1967, s. 103–133.

no wiciami roślinnymi, które wychodziły z inicjałów wykonywanych ręcznie. Nie zrezygnowano również z rubryk, niekiedy pisanych lub drukowanych niebieską bądź czerwoną farbą⁹⁹. Zachowane inkunabuły kapitulne zostały skromnie ozdobione między innymi za pomocą inicjałów i rubryk wykonanych czerwoną farbą. W przypadku *Sermones de sanctis* Oswalda de Lasca widoczne są reprezentanty, które pozostawiano dla przyszłego rubrykatora lub iluminatora¹⁰⁰. Natomiast *Decretum Gratiani* zaopatrzone we wstępowe wicie w intensywnych kolorach: niebieskim, czerwonym, zielonym oraz złotym, umieszczone na dolnych i górnych marginesach¹⁰¹.

Do naszych czasów w księżnicy seminarium włocławskiego dochoowało się jedynie 21 inkunabułów w jedenastu woluminach, jednakże dzięki katalogowi K. Piekarskiego wiemy, jakie oprawy dominowały w zbiorze druków kapitulnych. Opis okładek ograniczał się na ogół do stwierdzeń: „brunatna, polska, współczesna” lub „brunatna, pomorska, współczesna”, a w innym przypadku – „żółta, kobergerowska”¹⁰².

Wśród opisów opraw inkunabułów aż 57% zostało zakwalifikowanych do opraw pochodzenia polskiego, 12% do warsztatów obcych, a w 25% przypadków nie określono pochodzenia oprawy. Przy siedmiu inkunabułach zaznaczono natomiast brak okładziny. Jeśli oprawa nie była współczesna drukowi, autor spisu podawał wiek powstania danej pracy introligatorskiej. Wśród warsztatów rodzimych zostały wymienione takie ośrodki, jak: Poznań (11), Kraków (11), Pomorze (4), Śląsk (13), Toruń (1). W dwóch przypadkach introligatora podano z imienia i był to Maciej Hadeber, mistrz z Torunia, który prowadził warsztat w latach 1479–1490¹⁰³. Z imienia wymieniono również

⁹⁹ H. Szwejkowska, *Książka drukowana XV–XVIII wieku. Zarys historyczny*, Wrocław 1975, s. 60.

¹⁰⁰ P 204; BSWł XV.Q.482.

¹⁰¹ P 221; BSWł XV.Q.492.

¹⁰² P 6, 20, 22.

¹⁰³ P 48; Z. Mocarski, *Książka w Toruniu do roku 1793*, [w:] *Dzieje Torunia*, red. K. Tymieniecki, Toruń 1933, s. 355.

Nikodema z Tuliszkowa¹⁰⁴. W katalogu zostały uwzględnione także pracownie introligatorskie funkcjonujące na terenach niemieckich, a wśród nich wytwory z firmy Antoniego Kobergera (7) oraz z pracowni lipskich (5). Jeden inkunabuł oprawił introligator włoski¹⁰⁵. Jak wspomniano, do naszych czasów dochowało się 11 woluminów, a wśród nich jeden zaopatrzony w oprawę lipską. Charakterystyczne elementy to deska i jasna skóra tłoczona ślepo. W zwierciadle okładziny odcisnięto powtarzający się wzór owocu granatu¹⁰⁶. Pozostałe oprawy zachowanych pierwodruków miały również postać deski obciągniętej skórą, na której umieszczano zazwyczaj tłoczenia wykonane drobnymi stemplami. Usytuowano je w ramach z pojedynczych lub podwójnych linii sporządzonych za pomocą strychulca¹⁰⁷. Tego typu oprawy znalazły się na czterech klockach z biblioteki kapitulnej¹⁰⁸.

Kazimierz Piekarski w swoim zestawieniu wymieniał również oprawy wykonane w późniejszym czasie. Wtedy przy opisie zaznaczał głównie materiał, z którego zostały one sporządzone. W pięciu przypadkach była to okładzina pergaminowa pochodząca z XVI wieku, jeden inkunabuł posiadał oprawę pergaminową wykonaną w XVII wieku, kolejny druk miał okładzinę pergaminową zabarwioną na zielono¹⁰⁹. W opisach wielokrotnie pojawiały się określenia: „skóra XVII”, „półskórek XVIII” oraz „półpłótno XIX wiek”. Również wśród wspomnianych jedenastu woluminów występują oprawy pergaminowe, np. oprawa dzieła *Modus legendi abbreviaturas in utroque iure*, które w XVII wieku należało do kanonika wrocławskiego Marcina Bylanowskiego. Możliwe, że to on zlecił wykonanie tej okładziny.

¹⁰⁴ P 196.

¹⁰⁵ P 201.

¹⁰⁶ P 157; BSWł XV.F.1129–1133. Zob. J. Wasilewska, *Oprawy inkunabułów (wydrukowanych w Wenecji) znajdujących się w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej KUL, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”* 1999, t. 72, s. 285, il. 1–3.

¹⁰⁷ Ibidem, s. 286–287.

¹⁰⁸ P 143 (BSWł XV.F.900–903), P 235 (BSWł XV.Q.295–297), P 239 (BSWł XV.Q.202–203), P 336 (BSWł XV.O.48–49).

¹⁰⁹ P 430.

Inkunabuł jest nośnikiem wielu informacji¹¹⁰. Jednakże jako wytwór typograficzny nabiera cech użytkowych dopiero wtedy, gdy zostanie przekazany do obiegu czytelniczego. Dzięki zapiskom proveniencyjnym pozostawionym na kartach inkunabułów można stwierdzić, czy ten fragment księgozbioru był wykorzystywany przez członków kapituły włocławskiej oraz osoby, które znajdowały się w sferze jej wpływów.

Druki XV-wieczne pochodzące z kapituły włocławskiej zostały zaopatrzone w zapiskę proveniencyjną: *Ex Libris Venerabilis Capituli Vladislaviensis*, nadaną prawdopodobnie przy sporządzaniu katalogu biblioteki w 1688 roku, lub *Ex Bibliotheca Venerabilis Capituli Vladislaviensis 1728 A°*, nadaną przez ks. Franciszka Antoniego Sienieckiego w trakcie tworzenia kolejnego katalogu biblioteki kapitulnej. Dzięki tym zapiskom udało się wyodrębnić 151 inkunabułów w 116 woluminach, które pierwotnie do niej należały. Poza tym w przypadku 19 pierwodruków zostały odnotowane zapiski własnościowe osób prywatnych.

Wśród XV-wiecznych ofiarodawców znaleźli się Paweł z Łyczek oraz Mikołaj z Przywieczorzyna. Pierwszy z wymienionych był archidiaconem w diecezji włocławskiej, a tym samym członkiem kapituły katedralnej. W 1499 roku ofiarował on wszystkie swoje książki, przede wszystkim dzieła prawnicze oraz mszały, bibliotece kapitulnej. Dar został dokonany w ramach wdzięczności za przekazanie mu czynszu ze wsi Szatki (parafia Śmiłowice), która należała do kapituły włocławskiej. Książki zgromadził zapewne w czasie studiów, ponieważ posiadał tytuł licencjata dekretów¹¹¹. Wśród inkunabułów znalazły się dwie pozycje, mianowicie *Dekret Gracjana* oraz *Dekrety Grze-*

¹¹⁰ Zob. szerzej M. Juda, *Inkunabuł jako źródło historyczne*, [w:] *Tekst źródła, krytyka, interpretacja*, red. B. Trelińska, Warszawa 2005, s. 179–186.

¹¹¹ ADW, Zespół Archiwum Kapituły Katedralnej we Włocławku, Dział II. Akta posiedzeń kapituły, 1 (215), k. 153 v; S. Chodyński, *Biblioteka kapituły włocławskiej*, s. 12; idem, *Katalog prałatów i kanoników włocławskich*, Włocławek 1914, k. 569–570 (rkps w zbiorach ADW).

gorza IX, na których widniała zapiska: *pro eccl[esia] Vlad[islaviensis] hoc decretum Archid[iaconus] donat cum decretalibus etc que sunt apud d[omi-nium] Custodem cum aliis libris*¹¹². W bibliotece znajdowała się jeszcze księga rękopiśmienna należąca do Pawła z Łyczek. *Rationale divinorum officiorum* zostało wykonane na papierze w Miechowie, w 1446 roku.

Jak już wspomniano, swoje księgi w katedrze złożył Mikołaj z Przywieczorzyna (zm. 1496), kanonik i oficjał włocławski. Dzięki niemu kapituła wzbogaciła się o dzieło *Lectura super sexto Decretalium* Dominicusa de S. Geminiano. Książki podarowane bibliotece kapitulnej były zaopatrzone jego podpisem: *doctoris przywyczerzino*¹¹³.

Z początku XVI wieku pochodzą 2 inkunabuły należące do Jana Dambrowskiego. Możliwe, że jest to Jan Dąbrówka (zm. 1513), archidiakon włocławski¹¹⁴. Do niego należało dzieło autorstwa Wilhelma Duranda *Speculum iudicale* w dwóch wydaniach, które później znalazły się w księgozbiorze kapitulnym¹¹⁵. Jeszcze w XVI wieku 3 inne inkunabuły były wykorzystywane do pracy (w 1532 r.), ponieważ na ich kartach powtarza się sformułowanie *recensuit 1532*. Przeglądano wtedy *Opus super Missas Alberta Wielkiego*, *Apparatus super V libros Decretalium* Innocentego IV oraz *Novellae*¹¹⁶.

Z księgozbioru włocławskiego inkunabuły były wypożyczane również przez nauczających w szkole katedralnej. Przykładem jest magister atrium z uniwersytetu krakowskiego, Franciszek z Orłowa, który uczył we włocławskiej szkole przykatedralnej od 1517 roku do czasu wydalenia go za niedopełnienie obowiązków w 1519 roku¹¹⁷. Zapewne w tym czasie korzystał z pracy Dunsza Szkota *Quaestiones in IV libros Sententiarum*, co potwierdza zapiska informująca, że książka

¹¹² P 23, 26.

¹¹³ P 20, 21; S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników*, k. 771; idem, *Kon-systorze w diecezji kujawsko-pomorskiej*, Włocławek 1914, s. 10 (nie został wymieniony wśród oficjałów włocławskich).

¹¹⁴ S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników*, k. 178.

¹¹⁵ P 35, 88, 89.

¹¹⁶ P 38, 40, 91.

¹¹⁷ S. Chodyński, *Szkoła katedralna włocławska*, Włocławek 1900, s. 23–24.

pochoziła z miejscowej biblioteki kapitulnej oraz że została do niej zwrócona¹¹⁸.

Inkunabuły kapitulne były również własnością członków innych kapituł, na przykład archidiakon poznański Nicolaus de Sculda, doktor dekretów, posiadał pracę Joannesa Petrusa de Ferrariisa *Practica nova iudicialis*¹¹⁹. Z kolei Jakub z Jarosławia, kaznodzieja kapituły przemyskiej, był właścicielem Biblii w wydaniu Antoniego Kobergera¹²⁰. Na inkunabułach włocławskich pojawiają się również nazwiska wikariuszy krakowskich: Jana z Krosna oraz Jana de Przelak¹²¹.

Siedemnastowiecznym właścicielem inkunabułów włocławskich był Franciszek Łącki, sufragan włocławski, który w swoim testamencie zaznaczył, że 12 ksiązek przekazuje bibliotece kapitulnej, czego dopilnować miał wykonawca jego woli Baltazar Miaskowski. Był on człowiekiem uczonym, wyższą naukę rozpoczął w Krakowie, a kontynuował w Padwie i Rzymie, gdzie uzyskał stopień doktora obojga praw w 1587 roku. Do kapituły włocławskiej został przyjęty dwa lata później i piastował tu godność archidiakona pomorskiego, oficjała włocławskiego, a pod koniec urzędowania został biskupem pomocniczym; był też członkiem kapituły gnieźnieńskiej, krakowskiej i łowickiej¹²². Z inkunabułów jego własnością był komentarz do Biblii św. Hieronima z 1497 roku¹²³ oraz *Epistolae* św. Hieronima, które wcześniej należały do Kaspra Graevego, wikariusza biskupstwa warmińskiego. Z kolei on podarował tę pozycję klasztorowi Kartuzów kaszubskich¹²⁴.

¹¹⁸ P 101.

¹¹⁹ P 95; IBP** 934. Zob. M. Wojciechowska, *Z dziejów książki w Poznaniu w XVI w.*, Poznań 1927, s. 94.

¹²⁰ P 106.

¹²¹ P 127, 135.

¹²² S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników*, k. 532; idem, *Biskupi sufragani włocławscy*, Włocławek 1906, s. 46–48; J. Korytkowski, *Prałaci i kanonicy katedry metropolitalnej gnieźnieńskiej*, t. 2, Gniezno 1883, s. 520–521.

¹²³ P 112.

¹²⁴ P 113; K. Nierzwicki, *Biblioteki Kartuzji Kaszubskiej oraz jej konwentów filialnych w Berezie Kartuskiej i Gidlach*, Pelplin 2001, s. 51.

Jeszcze w XVII wieku odnaleźć można ślady użytkowania druków z XV wieku; i tak do biblioteki kapitulnej po 1627 roku wróciła *Liber chronicarum* Hartmanna Schedla. Została ona wypożyczona przez kanonika wrocławskiego Wojciecha Brzyszewskiego i zwrócona dopiero przez egzekutorów jego testamentu¹²⁵.

Spoza kapituły napotkano na zapiskę własnościową lekarza poznańskiego Jana Borka (1570–1630), który studia medyczne odbył na uniwersytecie w Krakowie, a w 1599 roku występuje już jako doktor filozofii i medycyny. Był on szeroko znany w Polsce. W bibliotece kapitulnej znalazł się druk Antoniego Kobergera z 1478 roku¹²⁶. Poza nim można spotkać notkę proveniencyjną Macieja Boruszowica (zm. 1653), profesora prawa w Krakowie. W latach 1629–1635 prowadził on wykłady na wydziale filozoficznym. Przed 1643 rokiem był już doktorem obojga praw; w jego posiadaniu znajdowała się praca Antoniego Florenckiego *Confessionale Defecerunt*¹²⁷.

Próbę porównania zasobności biblioteki kapitulnej we Wrocławku z innymi bibliotekami tego typu można by przeprowadzić w dwóch okresach chronologicznych, to jest w XVI wieku oraz w dwudziestoleciu międzywojennym. Z wieku XVI zachował się pierwszy katalog biblioteki wrocławskiej, natomiast z międzywojnia znany jest najwyższy stan posiadania inkunabułów, jakim dysponowała książnica. Dzięki porównaniu opisów bibliograficznych zamieszczonych w katalogu Piekarskiego ze spisem z 1590 roku¹²⁸, który zawiera 206 pozycji, możliwe jest zidentyfikowanie niektórych druków XV-wiecznych. Katalog biblioteki kapitulnej obejmuje 95 rękopisów (oznaczonych słowem *scriptus*) i 111 druków, a wśród nich 41 inkunabułów. Za przykład może posłużyć pozycja 66 – *Rosarium Guidonis*, która z całą pewno-

¹²⁵ P 3; IBP** 2050; S. Chodyński, *Katalog prałatów i kanoników*, k. 92–92 a.

¹²⁶ P 92; K. Kaczmarczyk, *Borek Jan*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 2, Kraków 1936, s. 318.

¹²⁷ P 227; H. Barycz, *Boruszowic Maciej*, [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 3, Kraków 1937, s. 140.

¹²⁸ ADW, Zespół Akta biskupów kujawsko-pomorskich, Dział II. Akta działalności biskupów, Rozdrażewski III, sygn. 10 (29), k. 211 v–215 v.

ścią odpowiada w zestawieniu Piekarskiego pozycji numer 14 – Guido de Baysio, *Rosarium decretorum*, Strassburg, 2° 129. W ten sposób udało się zidentyfikować kolejne 40 pozycji.

W Polsce w XVI wieku biblioteki katedralne znajdowały się w Gnieźnie, Krakowie, Wrocławiu, Poznaniu, Płocku, Lwowie oraz Chełmży. Niekiedy brakuje podstawowych informacji na temat zasobności księgozbiorów. Dla tego okresu posiadamy wiadomości przede wszystkim na temat biblioteki kapituły katedralnej w Gnieźnie, która doczekała się dwóch obszernych prac monograficznych autorstwa Jadwigi Rył, byłej pracownicy ksiąźnicy¹³⁰. Jest to najstarszy księgozbiór polski gromadzony drogą darów, zapisów testamentowych oraz zakupów. Jego początki sięgają pierwszych lat XI stulecia i ustanowienia arcybiskupstwa gnieźnieńskiego. Danych na temat zasobności biblioteki w pierwodruki należy szukać w pierwszym zachowanym spisie kapituły z 1608 roku, w którym zawarto 466 woluminów, w tym 128 rękopisów oraz 338 druków¹³¹. Jeśli chodzi o zasób inkunabułów, to udało się ustalić, że w tym okresie (do połowy XVII wieku) biblioteka miała 77 dzieł w 94 woluminach, z czego 49 w 63 woluminach należało do zespołu kapitulnego. Książnica gnieźnieńska składała się z trzech zespołów, to jest: kapitulnego, kolegium penitencjarzy oraz kolegium wikariuszy. Jednakże Jadwiga Rył zaznaczyła, że w zbiorach mogło znajdować się więcej paleotypów¹³². Z kolei dwudziestolecie międzywojenne zostało zamknięte przez spis inkunabułów kapitulnych wykonany przez Leona Formanowicza w 1939 roku, opubliko-

¹²⁹ Ibidem, poz. 66; P 14. Możliwe, że w katalogu znajduje się więcej inkunabułów, jednakże na tym etapie nie można ich zidentyfikować.

¹³⁰ J. Rył, *Biblioteka katedralna w Gnieźnie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1976, t. 32, s. 161–248; t. 33, 1976, s. 237–297; t. 36, 1978, s. 211–265; eadem, *Biblioteka katedralna w Gnieźnie w latach 1650–1975*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1985, t. 51, s. 117–280.

¹³¹ Eadem, *Najstarszy spis książek (1608 r.) Biblioteki katedralnej w Gnieźnie*, „Studia Gnesnensia” 1975, t. 1, s. 229–251.

¹³² Eadem, *Biblioteka katedralna w Gnieźnie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1976, t. 33, s. 240.

wano wtedy pierwszy zeszyt wykazu. Następny został uzupełniony przez Juliana Wojtkowskiego i wydany w 1969 roku¹³³. Pierwsza część obejmuje 407 pozycji katalogowych w 444 egzemplarzach, a druga 150 pozycji. Razem zarejestrowano 557 pozycji w 672 egzemplarzach, które znajdowały się w 430 woluminach. Dodatkowo w latach dwudziestych XX wieku biblioteka katedralna została powiększona o zespół rękopisów i druków z biblioteki seminarium gnieźnieńskiego. Przybyło wtedy 365 pozycji katalogowych w 328 woluminach¹³⁴. Można stwierdzić, że biblioteka katedralna przed drugą wojną światową dysponowała przynajmniej 922 pozycjami pierwodruków w 758 woluminach.

Równie wiekowa i zasobna biblioteka kapitulna znajdowała się we Wrocławiu. Powstała ona prawdopodobnie w XII wieku. Pierwsze wzmianki na temat księgozbioru pochodzą z 1212 roku. Zbiór rękopisów i druków powiększał się drogą dziedziczenia woluminów po zmarłych biskupach oraz kanonikach. Już w XV wieku w statutach kapituły zostało zapisane polecenie kupowania ksiąg. Pierwszy znany katalog – *Index librorum bibliothecae ecclesiae et capituli Wratislaviensis* – pochodzi z 1615 roku i został sporządzony przez kanonika Fryderyka Berghiusa. Według Józefa Jungnitta, zamieszczono tam opisy 2204 druków, 285 rękopisów pergaminowych i 230 papierowych. Z kolei dzięki opracowaniu Marii Fliegel wiadomo, że w 1632 roku książnica liczyła 2213 druków, 298 rękopisów pergaminowych oraz 218 papierowych. W katalogu zawarto opisy 783 inkunabułów¹³⁵. Przed wybu-

¹³³ L. Formanowicz, *Katalog inkunabułów Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie*, z. 1, Poznań 1939 (rec. A. Kawecka-Gryczowa, „Silva Rerum” 1939, t. 7, s. 182–183); J. Wojtkowski, *Rekonstrukcja drugiego zeszytu katalogu inkunabułów Biblioteki Kapitulnej w Gnieźnie księdza Leona Formanowicza*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1969, t. 18, s. 81–163.

¹³⁴ J. Rył, *Biblioteka katedralna w Gnieźnie w latach 1650–1975*, s. 256–257; eadem, *Katalog inkunabułów zespołu seminaryjnego Biblioteki Katedralnej w Gnieźnie*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1972, t. 23, s. 115–208.

¹³⁵ J. Jungnitz, *Geschichte der Dombibliothek in Breslau*, [w:] *Silesiaca*, Breslau 1898, s. 187–206; M. Fliegel, *Die Dombibliothek zu Breslau im ausgehenden Mittelalter*, „Zeitschrift des Vereins für Geschichte Schlesiens” 1919, t. 53, s. 95.

chem drugiej wojny światowej w bibliotece kapitulnej znajdowało się natomiast 805 inkunabułów¹³⁶.

W Krakowie biblioteka kapitulna powstała w XI wieku i rozwijała się identycznie jak dwie poprzednie librerie. Najstarsze jej katalogi pochodzą z 1101 i 1110 roku. Szczególnie interesuje nas spis wykonany na przełomie XV i XVI wieku, który został opublikowany w *Katalogu rękopisów kapitulnych katedry krakowskiej* przez Ignacego Polkowskiego w 1884 roku. Z tego spisu wyodrębniono jedynie 6 inkunabułów, co zapewne nie zgadzało się z faktycznym stanem posiadania biblioteki kapitulnej¹³⁷. Dopiero kolejny wykaz inkunabułów autorstwa I. Polkowskiego z 1887 roku przyniósł informacje na temat stanu liczbowego paleotypów. Katalog zawierał 202 pozycje, w tym kilka z księgozbioru samego spisującego¹³⁸.

Poznańska biblioteka kapitulna pojawia się w aktach kapitulnych dopiero w XIII wieku. Jednakże jej początków należy upatrywać już w pierwszych latach XII wieku. Dzięki darom i legatom testamentowym libraria stale się rozrastała. Najwięcej druków wpłynęło do niej w ten sposób na przełomie XV i XVI wieku, dzięki czemu w 1520 roku w księżnicy znajdowało się około 300 pozycji. Z kolei według najstarszego katalogu z 1683 roku, stan posiadania został oszacowany na 831 woluminów¹³⁹. Niestety nie wiadomo, ile inkunabułów miała wtedy biblioteka. W 1781 roku księżnica katedralna została przekazana w depozyt seminarium duchownemu w Poznaniu. Po kasacie klasztorów zaczęły do niej napływać cenne księgozbiory. Następnie,

¹³⁶ W. Urban, *Zarys dziejów Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu*, [w:] *Verbum crucis. Kardynałowi Bolesławowi Kminkowi w hołdzie*, Wrocław 1974, s. 89–110.

¹³⁷ I. Polkowski, *Katalog rękopisów kapitulnych katedry krakowskiej*, Kraków 1884, s. 7–23; J. Rył, *Biblioteka*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” 1976, t. 33, s. 289.

¹³⁸ I. Polkowski, *Dwieście najstarszych inkunabułów biblioteki kapitulnej krakowskiej od 1462 do 1500*, Kraków 1887.

¹³⁹ J. Wiesiołowski, *Spółeczeństwo a książka w późnośredniowiecznym mieście polskim. Poznań i jego osiedla podmiejskie w XV i na początku XVI wieku*, „Studia Źródłoznawcze” 1978, t. 23, s. 74; J. Nowacki, *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. 1: *Kościół katedralny w Poznaniu. Studium historyczne*, Poznań 1959, s. 563–566.

w dwudziestoleciu międzywojennym, przejęła ona zbiory bibliotek parafialnych i dekanalnych. Ciągły napływ druków starszych i nowszych spowodował, że w 1925 roku odnotowano 735 inkunabułów¹⁴⁰.

Również biblioteka kapituły płockiej została wchłonięta przez księgozbiór seminaryjny (w 1927 roku). Jej początek i rozwój był ściśle związany z powstaniem biskupstwa płockiego około 1075 roku. Informacja na temat liczebności inkunabułów pojawia się dopiero w katalogu z 1741 roku, w którym wśród 446 woluminów znalazły się 23 pierwodruki. Waldemar Graczyk, opracowując dzieje biblioteki płockiej do czasów nowożytnych, dołączył spis 66 inkunabułów, nie podając jednak, jakiego okresu dotyczą. Jeśli chodzi o czas międzywojnia, to wiadomo, że w 1926 roku księgozbiór katedralny liczył 2724 druki w 3548 tomach oraz 148 rękopisów¹⁴¹.

Informacje na temat inkunabułów w kolejnej księżnicy zostały zgromadzone w czasie podróży K. Piekarskiego po bibliotekach polskich, podjętej w celu dokumentacji przechowywanych tam paleotypów i poloników XVI-wiecznych. W latach 20. XX wieku odwiedził on między innymi bibliotekę katedralną we Lwowie. Wyniki tej wizyty przedstawił na łamach „Silva Rerum” w 1927 roku. Zasób całej biblioteki szacował na 1751 pozycji zgromadzonych w około 2 tys. woluminów. Spisujący wyodrębnił 17 inkunabułów oraz 28 druków XVI-wiecznych, zaznaczając jednocześnie, że w owym czasie biblioteka nie udostępniała swoich zbiorów i była instytucją martwą. Dodatkowo część księgozbioru została przekazana na przełomie XVIII i XIX wieku do biblioteki karmelitów trzewickowych we Lwowie¹⁴².

¹⁴⁰ F. Lenort, *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Poznaniu*, [w:] *Biblioteki Wielkopolski*, Poznań 1983, s. 200–201.

¹⁴¹ A. Nowowiejski, *Płock. Monografia historyczna*, Płock 1930, s. 481–482; W. Graczyk, *Biblioteka katedralna Płocka od średniowiecza do nowożytności*, [w:] *Biblioteka Wyższego Seminarium Duchownego w Płocku*, red. W. Graczyk, Płock 2003, s. 46–50; idem, *Księgozbiór kapituły katedralnej w Płocku w XVI i XVII wieku*, „*Studia Płockie*” 2003, t. 23, s. 193–200.

¹⁴² K. Piekarski, *Inkunabuły i polonica XVI w. w Bibliotece Katedralnej we Lwowie*, „*Silva Rerum*” 1927, t. 3, z. 5, s. 69–72.

Stan posiadania biblioteki katedralnej oceniany jest niekiedy na podstawie zachowanych druków, które są czasami jedyną reprezentatywną grupą. Tak jest w przypadku biblioteki kapituły chełmińskiej znanej tylko z pozycji, które znajdują się obecnie w zbiorach biblioteki seminaryjnej w Pelplinie. W tej księżnicy nadal przechowuje się 197 druków z XV–XVIII wieku, w tym 11 inkunabułów. Niestety, do naszych czasów nie dochował się żaden katalog, na podstawie którego możliwe byłoby wyłączenie cennego zasobu, jakim są paleotypy¹⁴³.

Biblioteka kapituły włocławskiej na tle innych księżnic plasuje się na poziomie średnim. Stan posiadania inkunabułów w XVI czy XVII wieku jest wiadomy dla biblioteki gnieźnieńskiej (77), wrocławskiej (783), krakowskiej (6) i płockiej (66 lub 23). Jak widać, absolutną rekordzistką w tym czasie była biblioteka wrocławska. Dwudziestolecie międzywojenne przyniosło zmianę miejsc. Na pierwszą pozycję pod względem zasobności wysunęła się wówczas księżnica gnieźnieńska, do której przyłączono księgozbiór seminaryjny, a następnie biblioteki: wrocławska (805), poznańska (735) oraz włocławska z 355 pozycjami bibliograficznymi.

Aneks

Inkunabuły, które w dwudziestoleciu międzywojennym należały do biblioteki kapituły katedralnej we Włocławku, a obecnie są przechowywane w bibliotece seminaryjnej we Włocławku

Albertanus Causidicus Brixienis

[01] De arte lequendi et tacendi.

Köln, Henricus Quentell, 1497. 4°.

P 235; GW 563; H 412; IBP 89; KW r 32.

¹⁴³ M. Flisik, Biblioteka kapituły katedralnej chełmińskiej, Toruń 2000, s. 97 (praca magisterska napisana pod kier. prof. J. Tondela, Katedra Bibliotekoznawstwa i Informatyki UMK, Toruń).

Rkps: łac., XV w. na pocz. k. 1–5 *Tractatus synonymorum Ysidori...*
 In calce k. 1–15 *Incipit liber Aristotelis de Regimine Regum...*

Prow.: 1. *Liber Thomé Gregorii* – I ćw. XVI w.

2. *Jan Bartochowski* – XVI/XVII w.

3. *Sum ex libris Nicolai Kołdowski* 1623.

4. *Pro Conventu Calissiensi Patrum Reformatorum, ad s. Josephum*
 – od XVII w. w Kaliszu.

Opr.: deska, półskórek brązowy, tłoczenia ślepe, linie, pojedyncze
 stemple, ślad po jednej klamrze.

BSWł XV.Q.295

Alexander de Nevo

[02] *Consilia contra Judaeos foenerantes.*

Nürnberg, Fridericus Creussner, 1479. 2°.

P 143 c; GW 894; IBP 203; JPGd 18.

Inicjały, rubryki.

Prow. i opr. zob.: P 143 a; BSWł XV.F.900.

BSWł XV.F.902 adl

Andreae Joannes

[03] *Super arboribus consanguinitatis, affinitatis et cognationis spiritualis et
 legalis, cum commento Henrici Greve.*

Leipzig, Martinus Landsberg, non ante 1492. 2°.

P 157 b; GW 1711; IBP 307; KJ 475.

Prow. i opr. zob.: P 157 a; BSWł XV.F.1129.

BSWł XV.F.1130 adl

[04] *Super arboribus consanguinitatis, affinitatis et cognationis spiritualis et
 legalis, cum commento Ioannis Kyrssmann.*

Leipzig, Wolfgangus Stöckel, non post 1498. 2°.

P 143 d; GW 1714; IBP 310.

Rkps: na końcu 46 kart z rękopisami łacińskimi XV w.

Prow. i opr. zob.: P 143 a; BSWł XV.F.900.

BSWł XV.F.903 adl

Antoninus Florentinus

[05] *Confessionale Defecerunt*, lat.

Venezia, Peregrinus Pasquelibus et Dionysius Bertiochus, 25 X 1484. 4°.
P 239 b; GW 2119; IBP 403.

Inicjały, rubryki.

Rkps: na końcu 2 k., niedokończone kazanie.

Prow. i opr. zob.: P 239 a; BSWł XV.Q.202.

BSWł XV.Q.203 adl

[06] *Confessionale Defecerunt*, lat.

Speyer, Joannes et Conradus Hist, ca 1487. 4°.

P 248 a; GW 2124; IBP 404; KWr 172; KJ 844.

Def.: zaczyna się od k. fl.

Inicjały, rubryki.

Prow.: –

Opr.: deska, skóra brązowa, brak górnej okładziny, tylna okładzina zniszczona, ślady po dwóch klamrach.

BSWł XV.Q.253

Antonius de Bitonto

[07] *Sermones dominicales per totum annum*. Ed. Philippus de Rotingo.

Venezia, Bonetus Locatellus pro Nicolaus de Francofordia, 18 VIII 1492. 8°.

P 336 a; GW 2210; IBP 433; KWr 201.

Inicjały, rubryki.

Ante i postfolium perg.: akt z 1503 r.

Noty: polskie modlitwy z pocz. XVI w. (*Ojcze nasz, Zdrowaś, Wierzę*).

Prow.: 1. *pro cella pred[icator]is Calisien[is] Ord[inis] Min[orum] de Obs[ervantia] ad BVM* – bernardyni, poł. XVI w.

2. Biblioteka seminaryjna we Włocławku.

Opr.: deska, skóra brązowa, tłoczenia ślepe, pojedyncze stemple, ślady po trzech klamrach, ca 1503.

BSWł XV.O.48

Breitenbach Joannes de

[08] *Repetitio capituli. Omnis utriusque sextus De poenitentiis et remissionibus*.

Leipzig, Georgius Böttiger, 2 IV 1493. 2°.

P 157 e; GW 5092; IBP 1251; KWr 657.

Rkps: k. 1–3 *De alchymistis Egidius quodlibeto III...* [pocz. XVI w].
k. 4–5 *De causibus reemptionis*.

Prow. i opr. zob.: P 157 a; BSWł XV.F.1129.

BSWł XV.F.1133 adl

Fridericus II imp.

[09] Privilegia clericorum et quedam utilia hic continentur.

Leipzig, Georgius Böttiger, 1493. 2°.

P 157 d; H 7379; IBP 2249; KW r 1251.

Prow. i opr. zob.: P 157 a; BSWł XV.F.1129.

BSWł XV.F.1132 adl

Fridericus III imp.

[10] Authentica, continens privilegia et libertates scholarium.

Leipzig, Georgius Böttiger, 1493. 2°.

P 157 c; H 7383; IBP 2252; KJ 394.

Prow. i opr. zob.: P 157 a; BSWł XV.F.1129.

BSWł XV.F.1131 adl

Gratianus

[11] Decretum cum apparatu Bartholomaei Brixiensis. Ed. Sebastianus Brant.

Basel, Joannes Froben, 13 VI 1483. 4°.

P 221; H 7912; IBP 2462.

Inicjały, zdobienia złocone.

Rkps.: *Margarita decreti seu Tabula Martiniana, Explicit Margarita decreti ... Impressa Argentinae Anno dni 1489* [słownie]. *Finita seu scripta ante festum S. Marie Magdalene per me f[rat]rem S. de G. indigium* (na końcu 103 karty nieliczbowane).

Prow.: 1. *Pro cella praedicatoris in hremo* – bernardyni spod Bodzenty-na, I poł. XVI w.

Opr.: deska, skóra brązowa, tłoczenia ślepe, 2 klamry.

BSWł XV.Q.492

[12] Decretum cum apparatu Bartholomaei Brixiensis.

Venezia, Andreas Torresanus, 26 VI 1498. 4°.

P brak; H 7916; IBP 2468; KJ 2185.

Zapiski marginalne – trzy różne dłonie.

Inicjały czerwone.

Prow.: 1. *Joannis Goliński ... Prep[ositis] ad ... Soensis Eccl. a Vladislaviensis* – XVI w.

2. *Ex Libris V[enerabilis] Capituli Vladislaviensis* – XVIII w.

3. Nr 529 na dolnej części grzbietu – katalog z 1890 r.

Opr.: tektura, skóra brązowa, tłoczenia ślepe, tłoki, w zwierciadle górnej okładziny medalion z NMP i dzieciątkiem, ślady po klamrach, XVI w.

BSWł XV.Q.105 b

Gritsch Ioannes

[13] *Quadragesimale*.

Strassburg, Typ. Jordani (Georg Husner), 31 XII 1490. 2°.

P 143 a; H 8075; IBP 2560; KWr 1258.

Def.: kończy się na k. 16.

Prow.: 1. *Baccrij ... D. Jacobi Gwiasdowski...* – I poł. XVI w.

2. *Est Fratris Joannis Culmensis Ord[inis] Praed[icatoris]. Donatus patre Francisco Niezankowitano alias Crasnopolitano in pignus amoris* – XVII/XVII w.

Opr.: deska, skóra brązowa, tłoczenia ślepe, pojedyncze stemple w bordiurze, w zwierciadle motyw ruty, dolna okładzina: linie i romby z lilią w środku, ślady po dwóch klamrach.

BSWł XV.F.900

Joannes de Verdena

[14] *Sermones Dormi segura de sanctis*.

[Germania, s. l, t. a.], 8°.

P 336 b; H 15956; IBP II 3260 (Basel, Io. Amerbach); KWr 1673 (Köln, Jo. Koelhoff, s. a.); KJ 1134.

Prow. i opr. zob.: P 336 a, BSWł XV.O.48.

BSWł XV.O.49 adl

Modus

[15] *Modus legendi abbreviaturas in utroque iure cum aliis tractatibus iuridicis*.

Speyer, Petrus Drach, ca 1485. 2°.

P brak; H 11482; IBP 3817; KWr 1956; KJ 823.

Inicjały czerwone.

Prow.: 1. *Ex libr[is] A R D Martini Bylanowski can[onici] Vladisl[aviensis]*
– XVII w.

2. *Ex Libris V[e]n[era]b[i]lis Capituli Vladislaviensis* – XVIII w.

3. *Ex Libris Seminarii Vlad[islaviensis]* – XIX w.

Opr.: pergamin, biały, gładki, ślady po dwóch wiązaniach, XVII w.[?].
BSWł XV.F.647

Nicolaus de Ausmo

[16] Supplementum Summae Pisanellae.

Venezia, Leonardus Wild, „1489” [=1479]. 4°.

P 239 a; HC 2169; IBP 3914.

Inicjały, rubryki.

Rkps: na pocz. 4 k. „z prawa o Litwie”.

Prow.: 1. *Loci Vartensis* – poł. XVII w.

2. Biblioteka seminaryjna we Włocławku – C.: 1997.

Opr.: deska, skóra brązowa, tłoczenia ślepe, pojedyncze stemple,
2 klamry.

BSWł XV.Q.202

Oswald de Lasco

[17] Sermones de sanctis Biga salutis nuncupati.

Hagenau, Henricus de Gran pro Joannes Rynman, 14 VII 1499. 4°.

P 204; HC 9055; IBP brak.

Def.: brak k. tyt., brak końca, ostatnia k. 98.

Prow.: *Pro cella P[at]ris Praed[icatoris] Casim[irum]* – bernardyni, Kazimierz Biskupi.

Opr.: deska, skóra brązowa, tłoczenia ślepe, radełko, ślady po dwóch klamrach, XVI w.

BSWł XV.Q.482

Prosper Aquitanus

[18] De vita contemplativa et atuali.

Speyer, Petrus Drach, 1486. 4°.

P 248 b; HC 13417; IBP 4602 (Var. A); KWr 2364; KJ 824.

Inicjały, rubryki.

Rkps: łac., s. 1–124 – traktaty teologiczne, na pocz. *Incipit rubrica missarum secundum modum [...] Ecclesiae Cracoviensis*. In calce *Anno dni 1487* [jedną ręką].

Prow. i opr. zob.: P 248 a; BSWł XV.Q.253.

BSWł XV.Q.254 adl

Statuta

[19] Statuta provincialia Gnesnensis. Ed. Archiepiscopus Nicolaus Trąba.

[Germania, s. t., ca 1490]. 4°.

P brak; IBP 5094 [Speyer, Petrus Drach, s. a.]; E 29, 247; KWr 2625; KJ 838.

Zapiski marginalne.

Prow.: 1. *Venerabilis Capituli Vladislavien[is]* – XVII w.

2. *Własność kapituły Włocławskiej. Compactum 1896 X. S[tani-
sław] Ch[odyński]*.

3. VIII – 8986 – ołówkiem na wyklejce górnej okładziny.

Opr.: tektura, półskórek, papier marmoryzowany, XIX w.

BSWł XV.Q.379 adl

Thomas de Aquino

[20] De ante essentia cum comento Gerardi de Monte.

Köln, Henricus Quentell, ca 1489. 2°.

P 143 b; VK 1170 (2); IBP 5262; KWr 2711; KJ 270.

Prow. i opr. zob.: P 143 a, BSWł XV.F.900.

BSWł XV.F.901 adl

Pseudo-Thomas de Aquino

[21] Scripta ad Hanibaldum episcopum super quattuor libros sententiarum.

Basel, Nicolaus Kessler, 1492. 2°.

P 157 a; C 579; IBP 5341; JPGd 608; KWr 2731; KJ 1232.

Inicjały, rubryki.

Prow.: 1. *Liber magistri iohannis Trögers de fres* – pocz. XVI w.

2. Ekslibris na k. tyt. LG herbu Rawicz.

Opr.: deska, skóra żółta, lipska, tłoczona ślepo, w zwierciadle górnej okładziny powtarzający się wzór owocu granatu, współczesna.
BSWł XV.F.1129

Die Inkunabeln in der Bibliothek des Domkapitels

Włocławek (Leslau) – ein Grundriss

Zusammenfassung

Der Wert der Inkunabeln ist seit langem bekannt. Sie sind als Zimelien bei Sammlern hochbegehrt, werden als solche von den Bibliotheken gehütet und von den Philologen und Historikern als Quellen geschätzt. Sie gehören zu den besonderen Kostbarkeiten auch in den Dombibliotheken (auch „Kathedralbibliotheken“ genannt). Zu den reichsten Dombibliotheken Polens gehören drei Bibliotheken in Kraków, Wrocław, Gniezno (Krakau, Breslau, Gnesen). Solch eine Bibliothek befindet sich auch in Włocławek (Leslau).

Die Bibliothek des Domkapitels Włocławek (Leslau) wurde höchstwahrscheinlich in derselben Zeit wie der Dom von Włocławek, d. h. im 13. Jahrhundert, errichtet. Erste urkundliche Informationen über die dort aufbewahrten Bücher stammen aus dem Jahr 1437. Ende des 19. Jahrhunderts betrug der Gesamtbestand schon ca. 2000 Volumina. Seit 1521 befand sich die Dombibliothek im Kapitelhaus und nach dem 2. Weltkrieg wurde sie der Bibliothek des Priesterseminars in Włocławek angeschlossen, wo sie auch bisher aufbewahrt ist. Aus der Büchersammlung der Dombibliothek wurden insgesamt 355 Inkunabeln ausgegliedert und von Kazimierz Piekarski im Jahre 1936 beschrieben. Bis heute blieben jedoch in Włocławek (Leslau) nur 21 von diesen erhalten. Der vorliegende Artikel präsentiert alle in Włocławek erhaltenen und von Piekarski beschriebenen Inkunabeln. Die Autorin rekonstruiert ihre typographischen Provenienzen, analysiert sie sowohl sprachlich als auch inhaltlich und charakterisiert ihre damaligen Besitzer.